

ԳՐԱԿԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԵՐ

Ե.

Ռափայել Պատկանեան:

Պան մարդիկ որոնց բովանդակ փառքը կուպուած է անընդմիջապէս իրենց գործի հետ: Այսպիսիներու անունը մտաբերելու համար, հարկաւոր է ձեռք առնուլ կամ յիշատակել նոցա առած արգիւնները: Բայց կան եւ այնպիսիներ՝ որոնց հռչակն աւելի բարձր է կանգնած քան իրենց արգիւնները: Նոքա արգէն այնպիսի հռչակ են ստացած, որ այլ եւս ոչ թէ իրենց այս կամ այն գործը հարկաւոր է յիշել, որ նոցա մտաբերուին, այլ իսկապէս նոցա անունը հարկաւոր կը լինի յաւելուլ այն արգեանց վրայ, որ այս վերջինները պատշաճաւոր ուշադրութիւն գրաւեն: Առաջին գեպքին մէջ՝ ամբողջ ժողովրդական, գործն է որ կը հռչակէ զհեղինակը, ուր որ խորհրդին մէջ հեղինակն արգէն զեզած է այդ սահմանը: Իւր անունն յիշատակութիւնն է՝ որ կը բրահէ զգեթեցողը: Այս վերջին կարգի անձանց կը պատկանի եւ մեր ներկայ յոգուածը իրացողը:

Ռափայել Պատկանեան, մանաւանդ իրելու Գամառ — Քաթիպա, այնպիսի ահագին համբաւ է ստացած, որ՝ որեւէ բանաստեղծութեան վրայ, օրինակի համար, բառական է սոսկ նորա անունը կցել, եւ ահա նա արդէն ժողովրդեան բընթման մէջ մի գերաբացող բան կը դառնայ: Մեծ, շատ մեծ արժանիք պէտք է ունենայ մասնագէտի մի, որ այնպիսի լայնածաւալ եւ զօրեղ ժողովրդականութիւն, ամբաւ յարգ եւ անյողողող համբաւ կարողանայ շահել: Եւ ունի այս արժանիքը Ռափայել Պատկանեան:

Մեր բաղադրեցու բանաստեղծը, Ռափայել Պատկանեան, ծնած է (1830 Նոյեմբ. 8) Նոր-Նախիճեան քաղաքը, Դոն գետի վրայ: Նա կը պատկանէ այնպիսի բնածնիքի, մ'որոք բոլոր անդամները գրեթէ՝ օժտած են բանաստեղծական տաղանդով: Նորա պապը, հայրը, հորեղբայրը, հորեղբորդին, բոլորն ալ բանաստեղծք են: Հայրը՝ Գաբրիէլ Գալանդ Պապիանեան քրտն է եւ կը գրէ գրգռար լեզուով, եւ որոյ գրուածները կը փայլեն առանձին ոմայ թաղորթեամբ: Նորա այս յատկութիւնն իւր բոլոր ընտանեակութեամբ փառանքած է իւր որդին, այս տարբերութեամբ միայն, որ հայրը հինաւուրջ ծայրկերեւով կը գաղաթեր իւր գրելը, իսկ որդին՝ մասաղ թար՝ բոլորեւ թաղորթաբար կովկաներէն կը չինէ իւր փառնը: — Իսկ հորեղբորդին, Պ. Քերեթի Պապիանեան, որ ոչ թէ միայն Հայոց, այլ եւ ամբողջ Եւրոպայի մէջ գիտնականի համբաւ ունի, Պետերբուրգի կայսերական համալսարանի մէջ հայերէն լեզուի ուսուցչապետ (professeur), Ռուսաց ակադեմիայի թղթակից — անդամ, եւ Եւրոպայի բազմաթիւ ուսումնական ժողովոց անդամակից է, եւ ունի նոյնպէս թէ ինքնաբերական է թէ իր գործունած բանաստեղծութիւնները:

Ռափայել Պատկանեան իւր կրթութիւնը սկսաւ յարգելի հորը քով եւ աւարտեց Ռուսաստանի Դորպատ քաղաքի համալսարանը, որ իւր գիրքովն աւելի գերմանական կը համարուի քան թէ ռուս ուսական: Համալսարան չմտած նա արդէն սկսած էր փորձել իւր գրելը: Այն տեղէն երեխէն ետեւ բոլոր հաշուով ինքզինքը առաւ զբաղանութեան: Պետերբուրգ սեպհական լրագիր հրատարակելու անշաղջ փորձի վրայ՝ զօրացուաւ նորա մէջ վիպագրութեան եւ քնարերգութեան հակումը: Մտաւ ժողովրդեան կենտրին մէջ, սկսաւ խորագրին գիտել իւր շուրջը, սկսաւ կոշտ ժողովրդեան կենաց հանգամանքներն ու որպիսութիւնը: Նորա գիրազգային սիրաւ կեդրեւեցած այն թերւուառութիւններէ, զորս չէր կարող ընդմանել այն թափանցիկ հոգեկան շղարի մէջն, որով պատած էր իւր բովանդակ մասաղ կարողութիւնը, եւ որոյ վերայ տպաւորած էին Հայրենասիրութիւն, Անկեղծութիւն եւ Երաստեւութիւն բառեր: Թափանցեց նա ժողովրդեան ցուց խղիկի մէջ, կանգնեցաւ նա ժողովրդեան ցնծութեան ու այնքան մեծ ազարակի վրայ, ամբիպից այն տեղ իւր առողջ եւ առատաբաղուն երեւակայութեան ծնունդները, առաւ քնարն եւ սկսաւ երգել. . . Նորա քնարի ձայնիւրը զարթոնցն զժողովրդը խոր թմրութենէ, շարժեցան քնած հոգեկները եւ ժողովրդը տեսաւ իւր երգիչը, Գամառ — Քաթիպան, այն երգիչն որ կոչուած էր կենդանացնել տանեակ զարերէ ի վեր լուծ համարածը Պաթկան երգիչները: Գամառ — Քաթիպայի քնարը, նորա ամէն մի իօսքը — լինէր նա խիտ յանգիմանութիւն կամ անպայման զոքուա — ժողովրդի համար շաբք մի մասնութեանց զուտ բացաւ, փոփոխակի միթը ուրախ եւ մերթ տխուր:

Ռափայել Պատկանեանի ոմայն քաղցրութիւնը, զգուշեւութիւնը տպաւորած է նոյն իսկ այնպիսի հաստատմանքով մէջ որոնք զուտ հեղեւկան (satyrique) բնաստեղծիւն ունին: Ընթերցողը նորա երգիծաբանութիւններէն կը զգանայ, բայց չի ցաւիր, որքան եւ կծու լինին նոքա: Իւր ոտանաւորները գրեթէ բոլորն ալ յանգաւոր են: Իւր յանգերէն կ'ընէ զանազան բնաւորային կամ ճապաղ յանգեր շատ հազիւ կը գտնուին նորա զրուածոց մէջ: Եւ այդ է որ այնքան քաղցր եւ անորոժեկի կ'ընէ զանազան: Այս կողմէն զՊատկանեանը կարելի է հաւատարմեցնել Քրտական Նշանաւոր Քրգիծարան Բառայի հետ, որու յանգային բոլոր ոտանաւորները զարմանալի բնականութիւն, պարզութիւն եւ միանգամայն իմաստի լիութիւն ունին: Պատկանեանի գրուածոց մի մեծ արժանիքն ալ՝ այն նորա դասնելի պարզութիւնն է, որոյ շնորհիւ իւր երգերը գիտնականն սկսած մինչեւ ուսմիկը՝ ամէն ընթերցողին իւրաքանչիւրական են, եւ այս՝ անշան գեր չէ խաղար ժողովրդականութիւն ստանալու գործի մէջ:

Ռափ. Պատկանեանի բանաստեղծութիւնները թէ մաս մաս, եւ թէ միասին, քանի որ անգամ տպագրած են: Նոցա մէջ անհնարու է՝ Տգիւրի Հայրենի Գրեանց Զպարական Ընկերութեան, հրատարակած հաւաքածոյն է, որ տպուած է չեքո թղթի վրայ, հեղինակն պատկերով, Մոսկուա, 1881թ, եւ որն որ, մեր կարծեմք, ամէն Հայի գրագրանի մէջ անհրաժեշտ պէտք է գտնուի:

Ինչպէս վերեւ յիշեցինք, Ռաֆայէլ Պատկա-
նեան իբրեւ ազգային երգիչ, իբրեւ քնարերգակ
մասնատեղծ ծանօթ էր գաւառ - քաղաք կեդ-
անուան ներքեւ։ Բայց նա իր գործածէ եւ ուրիշ
կեդծ անուններ, իւր արձակ շարագրութեանց հա-
մար, ինչպէս, Արտաթրիքեան, Սիւլ-ի-է եւ Միսիլ-
Այսիլ-է։

Արտաթրիքեան ստորագրութեամբ ունի նա
բազմաթիւ ընտիր գրուածներ Նոր-Նախիջևանի
ծողողեղապահ - գաւառական բարբառով, որոնց մէջ
ներկայացուցած է Նոր-Նախիջևանի մասնաւորա-
պէս եւ գաւառացի Հայոց ընդհանրապէս, վարքն
ու բարքը իւր սեպհական լեզուովը, սեպհական
բնաւորութեամբ եւ բնական հանգամանքը, եւ այս
ամենայն այնպիսի վառ, կենդանի գոյներով, այն-
պիսի գեղեցիկ պարզութեամբ, որ ընթերցողը չի
կրնար առանց պատշաճման կարգաւ, մանաւանդ մի
քանի վէպիկները նոցա մէջէն։ Պատկանեան բա-
նաստեղծին այս երկարութեամբ ընդ մոսի ահա թէ
ինչ կը գրէ Պետերբուրգի համալսարանի պրոֆէ-
սոր Գեոր. Պատկանեան, ի մէջ այլոց իւր հետեւեալ
վէպիկազով տեսարանի մէջ, որ հարաւարկութեամբ
է ուսուց լեզուով. Материалы для изучения армян-
ских наречий. Выпускъ I. Говоръ Нахичеванскій
(Կիւթեթի հայկական գաւառական բարբառներու
ուսումնասիրութեան համար. Հատոր Ա. Նախիջև-
անի բարբառ)։ «Պարզութիւն եւ բովանդակու-
թեան անբարդութիւնը պայծառ կերպով երեւան
կը հանեն Պ. Արտաթրիքեանի տաղանդին առան-
ձնութիւնը, նա գիտէ մի անսովոր գրութիւն բնաւոր-
ութիւնն ապա իւր վէպիկներուն։ Հեղինակը տար-
մանալի ընդունակութիւն ունի իւր գործող ան-
ձանց հետ ի մի յեղծելու, մասնակցելու նոցա աշ-
խարհայեցողութեան, ապրելու նոցա ուրախու-
թեամբ, զգալու նոցա վիշտը, եւ այն եւս ոչ թէ
խօսողով միայն. նա ոչ մի անտեղի բացատրութեամբ
չի փոխեր չի մտանքն իր ասանձանդ գրքի։ Ըն-
թերցողը սաստիկ կը հետաքրքրուի այն անձանց
բարտով. իսկ վիճակներու բնականութիւնն եւ ա-
րուեստականութեան հետ ու ընթերցողին բուն հեղինակը
Աննանայ ինչ — թէ ուրախութիւն, թէ վիշտ եւ
թէ մարդկային սրտի ամենայն հնարաւոր զգածում-
ները, իրենց ամենափոքր գոյներովը — նա կը բա-
ցատրէ պարզ, առողջ եւ բնական կերպով։ Այդ
բոլորի համար հեղինակը՝ երկարատեւ մտածու-
թիւններով, յօրինում բացատրութիւններ չի
գործածեր, նա գիտէ գտնել լեզուի մէջ պատ-
րաստ բացատրութիւններ, որոնք ուղղակի սրտէն
կը բլբեն։

Պ. Արտաթրիքեանի մատուցած ծառայու-
թիւնը յայտն է եւ կը կայանայ, որ նա մի անգա-
ման հերքեց Նախիջևանի բարբառի աղբաւու-
թեան նկատմամբ տարածած կարծիքը։ Նա,
ընդ հակառակն, ապացուցեց, որ այս բարբառը ոչ
թէ միայն աղքատ չէ, այլ եւ ուրիշներ ալ աւելի
հարուստ է. ապացուցեց, որ այդ բարբառը գիրա-
թիքը, կենսալի եւ միաներէ աւելի ընդունակ է
գրագրւման, եւ թէ նա գրական ապագայ ունի,
չի էր ի նկատի առնուիք Տաղիստանի երկու մի-

լիոնէն աւելի հայ ժողովուրդը, որոնց խօսած բար-
բառները շատ մօտ եւ յարմար են Նախիջևանի
բարբառին։ Երբեք չի պրոֆեսէօրը իւր այդ հա-
տուածի վերին՝ զԱրտաթրիքեան կը նմանեցնէ Գրիգ
Թէյլեթին, եւ «Պ. Արտաթրիքեան, կ'ըսէ, գաւառ
վերջապէս ընդարձակ եւ յարմար ասպարէզ իւր
տաղանդը պարզելու։»

Ռ. Պատկանեանի գրական լեզուով գրած
արձակ հեղինակութեանց մէջ, մեր կարծեք, ա-
ռաջին տեղին կը գրաւէ Փառասորը — Պետեր-
բուրգի ինքնահասան հայ ուսանողն Ալեքսանդր
հարութիւնը։ Տարուստ հարմարութեամբ կ'ըն-
տրէ ուսն կոմսի մի միակ գուտարը՝ որու ուսուցիչ
էր կարգուած։ Ռուս օրիորդն իւր կողմէն նախ
փոխադարձ հակամիտում ցցց կու տայ, որով փա-
ռասոր երկատասարդ էր սկիւ քաղցը յայտն անու-
ցանել իւր մէջ, եւ միշտեւ անգամ իւր ծնողացը
գրած ինքնագրով նմանակին իւր մօտակայ եր-
անկութիւնը կ'աւետանէ։ Եւ չնայելով, որ իւր բոլոր
գեղեցիկ երեւակայութիւնները, կառուցած ուղա-
նիական ամրոցները, ինչպէս կ'ըսեն Գաղղիացիք,
խաբուրի երգիչ պէս յօսը կը ցնդին՝ կոմսի գրա-
տեր աշխուական առախ մի հետ ամուսնանալովը,
այսու ամենայնիւ Ալեքսանդր Հովսեփ զգաստանայ,
եւ վերջապէս կ'ամուսնանայ հարուստ գերմանա-
ցւոյ մի տարիքն առած աղեղ աղջկան հետ, որ
իւր հօր միակ ժառանգն էր։ Բայց խաբուրտ գեր-
մանացի իւր գուտարն ամուսնացնելէ ետեւ ինքն
եւս կը գտնէ կենսակից, եւ ահա ի մեծ զայրոյթ՝ եւ
ի յուսահատութիւն թշուառ, մնացածը երկատա-
սարգին աշխարհ կու գայ մի սրտ. զառակ որ Ալեքսա-
նդրի հաստատութեան անկալութեամբ հարստութեան շնե-
քը իսպառ կը տապալէ։ Ռուս կոմսին սուրբ դաս-
տարական պաշտօն վարած ատեն՝ Ալեքսանդր կը
ծանօթմանայ հայ օրիորդի մի հետ, եւ ջրաւորու-
թեան պատճառաւ գաղտնիարարուհի պաշտօնն ու-
նէր նմանապէս։ Աջիւ եւ բարեկիրթ օրիորդին վրայ
Ալեքսանդր ուշադրութիւն անգամ չի դարձներ։
Սակայն երբ այս վերջին կ'ամուսնանայ հայ օրիոր-
դը կը յայտնուի իբրեւ իշխանական գերգաստանի
ծնունդ, որ կը ժառանգէ հարստութիւն եւ կ'ա-
մուսնանայ ազնուականի մի հետ։ Ետմով փառա-
սորը շկարողացաւ հանգուծել այն հարուստին, եւ
աւարճանալի մի հարուստով. անձամբ անձին կու
տարձրեց տղորմելու իւր արժանաւոր գաղտնասորը։
— Այս վիպասանութեան մէջ Ռ. Պատկանեան
տաղանդաւոր մտածնաբար մի է։

Փառասորէն ետեւ կու գայ Ես Նշնաթ եկ
վէպը, որ ստորագրուած է՝ Միքայէլ Այսիլ-
չեան, Այս վէպով թէեւ գեղարուեստական նկա-
րադրութեան եւ հետաքրքրաշարժութեան կողմէն
չի հաւասարիք փառասորին, սակայն ունի իւր շատ
ընտիր մաներ։ Այսպէս՝ ուսանողն Այսիլչեան
աւելի բնական եւ աւելի սրտաւոր է ինքնին, քան
Ալեքսանդր իւր խաղայան գերին մէջ։ Ռուսանոյն
որոշած ընտրած է իրեն՝ գերմանացի աղջկի մի, որ
կատարեցապէս կը փոխարինէ նորա բուն սերը։

1 Յեւ Արքանալ թոնն, Եւ Առն Քոֆան Սոյառնոն.
(Հայկական բնաստեղծութիւնը յաճախ Ռաֆայէլ Պատ-
կանեանի) Գր. Զախուրեանի. Ռատով, 1886։

Ալլեյքեան անտոմբը միջոցով ձեռք բերած 25,000 բուրբի շնորհիւ պատրաստութիւնները կը տեսնէ հարսանիստ, եւ ամենայն ջանքով կ'աշխատէ խաղաղեցնել զերմանացի օրիորդին սիրտը, որ միշտ ճնշուած էր ծանր, տաժանեղի զայտոյնի մէջ ներքեւ։ Ու մի քիչըջ զարմունքն հոյ ուսանողին՝ կարող էր հանգստացնել վրդովեալ հարսանացուստ, որ միշտ կատակեմէն կը տեսնէր իրենց մութ իւրեր։ Ուսանողը շանտաճ կ'օրիորդին անարարութեանց։ այս վերջինն ալ չյայտնեց իւր գաղտնիքը, բայց անդադար կը խնդրէր որ չուշացնէ պատկի օրը։ Արեւմտեան շատ քիչ էր մնացած այն երջանիկ րուպէին, եւ հոյ քահանայն ազգարարուած էր արդէն։ Բայց ահա երբ Ալլեյքեան կը մտնէ օրիորդին սուրբ, — փոխանակ հարսանացուին նա կը տեսնէ նորա անշնչացած մարմինը։ Ցան աղբիւրն տոմսի մի կը յանձնէ իրեն, վերջին խոսքը տարաբան օրիորդին։ Եւ նշանած է՝ կը բացատրէր օրիորդը... Եւ այն երեկի եկեր էր նորա նշանածը։ Մերժեմ էր օրիորդի խօսեցեալը — չէր կրցեր օրիորդը։ Հեռանալ հոյ ուսանողին — եւս առուել։ Միջին ճանապարհը կարծէր էր գտնել մահուան մէջ իւրայեղ դարձած՝ թանաւորներ եւ իր զինքը։

Ու Պատկանեանի այս երկու գեղեցիկ վեպերը պատկան են Տփղիս հրատարակուող (այժմ դարարած) Փոքր ամսագրին մէջ։ Բայց ասոնցմէ սենի Մանն — կծու պատկեր՝ ժամանակին հոյ հողի երտականութեան մէջ տիրած շահախորտութեան եւ աշուուութեան դուշ... Տիկն է նախկին, — «Միւլեյի», ստորագրութեամբ, հրատարակութիւն Յ. Ալաբաբեանի, (Տփղիս, 1886, որ նախ պարբերաբար հրատարակուած է Փոքր յաշիւրէ Ալաբաբեանի շարքով ամբողջութեամբ)։ Այս վեպի իրացումն է բժշկականութեան ուսանողը, որ նախ աչք կը դնէ Հայաստանի հարուստ եւ հաստատիր փառաւանքի մի (Հայկական ԿԻՄԻՏԵ, ինչպէս որ կը գործածեն Ռուսները) միակ ժառանգ թեթեւակի գտնել վրայ, որ բաց ի գեղեցիկութենէ եւ հարստութենէ ուրիշ ոչինչ ունէր։ Վարդան — հին ուսանողը, երբ բժշկական վկայագիրը ծոցը կը դնէ՝ համարակ կերպով օրիորդին ձեռքը կը խնդրէ հօրմէն, որ անպայման կը մերժէ։ Օրիորդ Միւլեյի աղախինը՝ Աստան՝ մեծ սէր ունի երիտասարդ բժշկին եւ շատ մեծ նպատակներ եւ խնամք կու տայ Վարդանին՝ երբ աւ մերժութենէն ետեւ կը հիւան-

դանայ։ Եւ վերջապէս կ'ամուսնանայ նորա հետ։ Իսկ զՄիւլեյի առաւ պաշտօնակալ մի կ'առնէր կեցել, եւ նորա գործերն ստակները Փարիզի մէջ փառակութեամբ ուտելէ ետեւ, բուրբիկն անօգնական կը թողնէ զինք, որն որ այս Լքման վայր այլ եւս չէ կրնար անկման առաքին կէտին վրայ մնալ... Բարբախտաբար քանի մի սուրի յետոյ կը հանդիպէ Վարդանին, ուստ քաղաքի մի մէջ, որ տեղ նա քաղաքային բժշկի պաշտօն ունէր, բարեփորութեամբ կ'ընդունան, կը զգնէր եւ կը դառնայ մի նոր «Վարդադանեացի», ինչպէս կը յիշէ իրեն հեղինակը։ Այս վեպը թեւեւ չունի փառաւորի եւ եւ նշանած է՝ քիչ արժանաւորութիւններն ընդ հանրապէս, սակայն այնչափ ալ անյաջող չէ, որչափ կը կարծէ Պր. Չալոսեան։ Ընթերցողը վեպին մէջ ինչպիսի խորհրդածութիւն եւս ուշադրութեան արժանի կէտեր, յարմար կերպով դասուարած առողջ մտքեր կը գտնէ...

Հաստ կ'երկարէր մեր յօդուածն էթէ մի առ մի խօսեցիք նորա միւս գործերու մասին։ Մեր վերջու յառաջ բերած գաղտնիք իւրենք՝ բանաստեղծութեանց եւ գաւառական բարբառով գրուած աշխատասիրութեանց վրայ՝ ըստ բաւականի կը բացատրեն արդէն նոցա անուրանալի մեծ արժանիքը։

Արեւին ժամանակներս նոյն իսկ երուպական պարբերական մամուլը մասամբ զգալի է Ռուսիայէլ Պատկանեանի գրուածներով։ Ահա՛ն են հրատարակուիլ թարգմանութիւններ նոցա վրայ։ Այդ շարքի մէջ առաջին տեղին կը զբաւէ գերմանացի Պ. Արթուր Լայպս։ Երբեք ինչ ուսումնասիրող Պ. Արթուր Յովհաննիսեան (Արթուրի խմբագրին) հրատարակութեամբ սկսած է ի իր ընծայել ընտիր հարուստները հայկական գրականութեան վրայ, որոնց առաջինն մասն արաբական նուիրուած է Ռուսիայէլ Պատկանեանին։ «Նորա սիրայ երգերը, կ'ընէ յարգելի Արթուր Լայպս, ինչ են կրիւն, իւր բոլոր ներքին հուրը նա կը հեղու իւր ստանաւորներու մէջ... նորա համեմատութիւնները, գլխերը՝ անմահ են... Թախծայի են նորա քնարի ձայները, երբ նա իւր յայրենիքը կ'երգէ... նորա երգերու մէջ Հայաստանի պայծառ, հարուստ բնութեան աստիկ գեղեցիկութիւնը ձեռ առ ձեռ՝ երթալով կը պարզուի, բանաստեղծն զինչ կը տանի գէղի ի հեռուն, Երաբատի ստորտը եւ արեւելեան հրաշալի պատկերներ կ'անցնին ձեռ առ ձեռ, մէկը միւսի ետեւէ...»

Հռչակաւոր Հանուշ լեհացի հայազգէն Պր. Արթուր Լայպսի թարգմանած պատմութեան վրայ խօսելով, Ռուսիայէլ Պատկանեանը՝ «Հայաստանի ամենահռչակաւոր մատենագիրներէ մէկը» կը համարի։ «Ու Պատկանեան մասնաւոր Անտամերկեան կեղծ անունով յայտնի, ուսել է Գորպատի համալսարանում եւ պայտիով հոյ մատենագիրների այն շրջանին է պատկանում, որոնք գերմանական գրականութեան եւ գիտութեան ազդեցութեան ներքեւ են գտնուում։ Եւ այնպէս նա իբրեւ ըստ աղբային մատենագիր է ներկայանում մեզ թէ իւր բանաստեղծութիւնների եւ թէ իւր ժողովրդական վիպասանութեանց մէջ, Նորա քնարերգութիւնը նուիրուած է նախ եւս ա-

Անփոփոխ կ'օրհնակներ այս տեղ բազմադրին օրագրին այդ արատաւոր անունը իբրեւ իւր յատուկ ստորագրութիւնը։ Որ անուղղագիր զրազգայ ծանուցանալ վերջանալուստ մտնողն է՝ միշտ յայտարարուած։ Բառն ուղիղ գրութիւն է Արձագանգ (զորարար եւս անձգական Արձագանգը) որ կը նշողի՝ «արձագանգաց, (ու ու արձագանգաց) արմատ ունենալով ոչ թէ գաւազ քալ գաւազ. (Նշելու) որ անվերջ է նաեւ գաւազաւ եւ քալգաւազ. (Նշելու) քառերուն վրայ։

Որչափ որ զարմանալի է այնպիսի խաղաղամտաց դարձող շարունակութիւնը, նոյնչափ եւս այս կարծածոտ դիտողութիւնն անտարակոյս նորանաւ պիտի ներկայատարեն։ Այլապիս ընդհանրացած եւ ընտելացած են լեզուին մէջ լիրիկական ասանդալութիւնը։

ԴՈՂՈՐ.

առջ հայրենիքին, ինչպէս եւ Հայոց ազգի բեր-
կուղ խնայելու, եւ նորա երգերից շատերը
ժողովուրդը երգում է և, (Արթուր, 1887. Թ. 5.)

Մեծ նշանակութիւն ունի նոյնպէս՝ «Եւրո-
պայում քաղ յայտնի իրիտիկոս եւ գրականութեան
պատմութեան մասնագէտ Բլայբրուքի (Bleib-
treu) քննադատութիւնը, որն որ Ռուսաց նշա-
նաւոր գիտաբան Վոմա Լ. Տոլստոյի գրուածներու մէջ
(ի հարկէ ոչ բոլորի) կը տեսնէ «գաղափար գեղե-
կութիւն, փոքրիկութիւն եւ դիտողութեան շու-
րու լիակէն», իսկ Ռ. Պատկանեանի «Երեք վէպերի»
համար կը խոստովանի՝ թէ «գիտողութեան ար-
դարեւ հիացման արժանի սրտութիւնը եւ պարզ,
ընտելեան հաւատարմութեան մեծ դար-
ձումն են այս ընթերցանութիւնը վերին աստիճանի
հրապուրիչ։ Եւ որքա իրամասնութեան շնորհա-
տական տիպարով, այլ կատարելապէս ամփոփ պատ-
կերներ, որոնք ոչիցը եւ վերջ ունեն։ Այս տեղ
մարդ տեսնում է թէ ուր է գնում եւ ինչպէս»
(Արթ. 1887. Թ. 1.)

Եւ այս բոլոր թանկագին արժանաւորու-
թեանց տեղն ստիպում են այսօր աշխարհէ իւր
ազգաբնակիչներուն համար։ Դրա՞նք ամենայն դէպ
խոստովանի, որ շատ ցաւալի է։ Միթէ գէտնաբան
էր ամբողջ ազգի մի համար՝ իւր բանաստեղծը գնել
այնպիսի վիճակի մէջ, որ ապահոված լինի, հոգ
չունենայ ապրուստը հոգալու կողմէ եւ աւելի
եռանդամբ ինքզինքը նուիրէ իւր հայրենագիւտ
տաղանդին ժաշկութեան։ Անցեալ 1886 տարւոյ
սկիզբները՝ Արթուր շարժեց թերթի նախա-
ձեռնութեամբ պատարտութիւններ տեսնուեցան
Բանաստեղծին շնորհակալ յայտերը հանդիսաւոր
կերպով տօնելու։ Գանձաժողով կարգեցաւ Թի-
ֆլիդի առաջնակարգ անձնացէմ, ինչպէս, պղ. Բա-
ղդասարէն Մատինեան, Մանթապէս, Եւս. Բէհ-
րատեան, Արգ. Յովհաննիսեան, բայց թէ ինչ
գործ տեսաւ այն յանձնաժողովը՝ հասարակու-
թեան յայտնի չէ։ Երեւեմանի առթիւ Պր. Գր.
Չախուրչեան հրատարակեց գեղեցիկ զբօսի մի
առնանք ինքուով — Հայաստանի Բանաստեղծ-
յան Ռոմանտիկ Պատմութեան վերնագրով. (Ռոստով,
1886.) — բայց այսու ամենայնիւ յայտնաւոր չկա-
տարուեցաւ. պիտի իրար որո՞՞ւմ մտապահայի մէջ.
— ոչ դե գիտէ։ Գանձաբան սակայն, որ մեր հասա-
րակութիւնը շուտիկէ փորձով ապացուցանէ թէ
նա գիտէ ըստ արժանւոյն գնահատել իւր արդիւ-
նաւոր գործիչներու աշխատութիւնը։ Արտահանը,
որ ինչպէս Պր. Չախուրչեան կը վկայէ իւր իշխեալ
գրողի մէջ, մեր տաղանդաւոր բանաստեղծն ալ
առանց վճատելու, սիրով եւ իրեն յատուկ հաւա-
տարմութեամբ կը յարատեւէ իւր փառաւոր ըն-
թացի մէջ, դանձեր տակնեկող, պղպտէ, հայ-
կական գրականութեան բանաստեղծական ճիւղին
վերայ, որ տարաբնուութեամբ գեղեցիկ շատ աղքատ է...
Մեր Բ. յայտնածը կը վերաբերի Ռուսահայոց
գրականութեան մի այլ պայծառ տաղան, Բաքիիին։

Բաթում, 20 Մարտի, 1887:

(Էդուարդին)

Կ. ՏՈՒՐՆԱՆ

ԳՐԱԳՐԱԿԱՆ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆ Ի ՍԿԱՐԱՆԵ ՄԻՆԵՆԻ ՄԵՐ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Ս. ՀՐԱՆՆ

Ի ՍԿԱՐԱՆԵ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆ ՄԻՆԵՆԻ 1880:

(Էդուարդին)

Ինչպէս ամեն նոյնպէս ազգային լրագրու-
թեան սկիզբը չի կրնար կամայական կամ պա-
տահական համարուիլ։ Լրագրութիւնը կարելոր
եւ անհրաժեշտ իր մին է, զոր մարդկային բա-
նաւոր միտքն ի հարկէ պիտի ծնանէր երբ ար-
գելք մը չէր խափաներ զայն։ Վասն զի մարդ-
կային միտքն իւր գիտելու ծանուցանելու, առ-
օրեայ ուրախական կամ նորանշան գեղեցիկ
իւր ընկերացն նաեւ մինչեւ ի ծագս աշխարհի
հոգեւորական բնական միտում մ'ունի։ Այս մի-
տումը կրնայ յազգեցնել միայն լրագրութիւնը։

Սակայն լրագրութեան սկսելուն անհրա-
ժեշտ կարելոր էր տպագրութիւն եւ թղթա-
տարութիւն։ Տպագրութեան օգտով միայ խօսիլն
աւելորդ գործ է. իւրաքանչիւր տող տպակա-
թէն եւ ուղղութեան պիտի եւ կամ Արգալ Դպրի՝
հայ տպագրութեան հօր՝ նախատիք ու թշնա-
մանք բովանդակէ, միշտ պատիւ է անոր։ Առա-
ջին գրքով որ տպուեցաւ, լրագրութեան սերմը
ցանուեցաւ, որ եւ շատ տունեց բուսաւ եւ
անցաւ, մինչեւ կրնայ ըստիլ այսօր՝ որ տպա-
գրութիւնը լրագրութեան համար էր եւ աւելի
լրագրութեան գործածութեան սահմանայ։
Նոյնպէս թղթատարութիւնն որչափ յընթաց
ժամանակաց գիւրացաւ, նոյնչափ լրագիրը բազ-
մացան եւ գիւրաւ կրցան իրենց գոյութիւնը
պահել։

Ո՛րք, երբ եւ որմէ եղած է սկիզբն ազգային
լրագրութեան. խնդիր հետաքրքրական եւ ցան-
կալի։ Եթէ ցայսօր շատ քաղաքներ կը կուռին
իրարու հետ՝ զՀոմերոս իրենց ծոցէն ծնած ցու-
ցնելու, նոյնպէս մեր մէջ ալ քանի մը քաղաք
կ'երեւայ թէ իրարու հետ կը մրցին հայ լրագրու-
թեան անդրանկութեան իրաւունքը կորցնելու։

Եւրոպայի անձնաւոր լրագրութեան Առաջադիւ-
ր գոյութեան, առաջին հայ լրագիր կը ծաննայ
Դիմիթ Իւլի-Պետրովն երկշաբաթեաներով, որ
1812ին ղեկնեցիկ սկսաւ։ Պետրովն-Լաշեբն
Դիմիթ-Իւլի (երես 470) «Հայերէն տպարա-
կան գրուածք մէջ, կ'ըսէ, առաջին կրնան տե-
պուիլ ժամանակի կարգաւ Տրեբիզոն-Իւլի կո-
չուած տետրակներն, որք 1799 — 1802 տարի-
ներուն մէջ հրատարակուած են ի ղեկնեցիկ»: